

Kitap İnceleme / Book Review

Kitabın Adı: Gecekondu Gezegeni (*Özgün Adı:* Planet of Slums)

Yazar: Mike Davis

Çeviren: Gürol Koca

Yayınevi: Metis Yayınları, İstanbul

Basım Yılı: 2010

Duygu AK

Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Yazar Hakkında Bilgi

Mike Davis, 1946 yılında Kaliforniya’da doğmuş Amerikalı yazar, kent kuramcısı, tarihçi ve aktivisttir. Doğduğu yer olan Güney Kaliforniya’da güç ve toplumsal sınıflara yönelik araştırmaları ile bilinmektedir. Yüksek öğrenimi kasaplık ve kamyon şoförlüğü gibi işlerle sekteye uğramıştır. 1960lı yıllarda Reed College’de kısa bir süre öğrenim hayatını sürdürmüştü de asıl akademik kariyeri 1970lerin başında Kaliforniya Üniversitesi tarih bölümünde lisans öğrenimi ile başlamıştır. Aynı üniversitede yüksek lisans öğrenimini bitirmekle beraber doktora öğrenimini tamamlamamıştır. Halen aynı üniversitenin tarih bölümünde ders vermektedir. Ayrıca ünlü New Left Review dergisinde editörlük ve yazarlık yapmakta, Amerika’daki The Nation dergisi ile Britanya’daki New Statesman dergisinde güncel siyasi sorunlarla ilgili yazmaktadır. Bu kariyerinden önce Güney Kaliforniya Mimarlık Enstitüsü’nde ve Stony Brook Üniversitesi’nde kentsel teori dersleri vermiştir. 2007 yılında Kurgusal Olmayan Düz Yazı Türü için Lannan Edebiyat Ödülü’nü (*Lannan Literary Award for Nonfiction*) kazanmıştır.

Davis’in aktivizm hayatı, Demokratik Toplum Yanlısı Öğrenciler Derneği’ne üye olarak başlamıştır. Kendisini enternasyonalist bir sosyalist ve “Marksist-çevreci” olarak tanımlamaktadır. Kendisini çalışma hayatından yeniden öğrenim hayatına yönlendiren olayı bir otobüs tur şirketinde çalışırken tanık olduğu bir grev olarak anlatmaktadır. Grev bozuculardan biri şirket otobüsüne saldırınca 40 işçi bir araya gelerek aralarında 400 dolar toplamayı ve bu kişiyi öldürecek bir kiralık katil tutmayı planlamıştır. Davis, şirketteki işçilere bunun çılgınca olduğunu söyleyerek kendisine göre “hayatının en iyi konuşmasını” yaparak 39 oyla oy çoğunluğunu sağlamıştır. “Tipik Amerikan işçileri bir grev bozucu otobüslerine saldırınca politik bir strateji üretmek yerine silahlarına davrandılar” diye düşünmüş ve Kaliforniya Üniversitesi’nde eğitimine başlamıştır.

Davis, New Left Review’da 26 Mart/Nisan 2004’te yayımlanan “Planet of Slums” isimli yazısını arkadaşları Tarık Ali ve Susan Watkins’in teşvikiyle kitaba

dönüştürdüğünü kitabın Teşekkür bölümünde belirtmiştir. Yazarın başlıca eserleri şunlardır: *Prisoners of the American Dream: Politics and Economy in the History of the U.S. Working Class* (1986, 1999, Amerikan Rüyasının Tutsakları: Amerikan İşçi Sınıfının Tarihinde Siyaset ve Ekonomi), *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles* (1990, 2006, Kuvars Şehri: Los Angeles'ta Gelecek Kazısı), *Ecology of Fear: Los Angeles and the Imagination of Disaster* (2000, Korkunun Ekolojisi: Los Angeles ve Felaket Tahayyülü), *Magical Urbanism: Latinos Reinvent the US City* (2000, Büyülü Şehircilik: Latinolar Amerikan Kentini Yeniden İcat Ediyor), *Dead Cities: And Other Tales* (2003, Ölü Kentler: Ve Diğer Masallar).

İçerikle İlgili Değerlendirme

İlk basımı 2007, ikinci basımı ise 2010 yılında yapılan kitap, üçüncü dünya ülkelerinin kentleşmesini tüm açıklığıyla gözler önüne sermekte ve sonsöz hariç olmak üzere toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. Genel olarak kitabın ele aldığı konular; üçüncü dünya ülkelerindeki hızlı ve çarpık kentleşme, gecekondulaşma, gecekondulu mahallelerinin özellikleri, yaşam ortamları, bu mahallelerde yaşanan sorunlar ve yerinden edilme gibi konulardır.

Gecekondulaşma ve çarpık kentleşme, özellikle üçüncü dünya ülkelerinin kentleşmesindeki temel özellikler arasında sayılmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı'na göre dünyada gecekondulu nüfusunun en yüksek olduğu yerler; Etiyopya, Çad, Afganistan ve Nepal'dir. Mike Davis'in Gecekondulu Gezegeni adlı bu kitabı, aslında dünyanın her yerinde var olan kentsel yoksulluk sorununun kapsamlı bir haritasını çıkarmakta ve kent yoksullarının karşı karşıya kaldıkları sorunları dünyanın birçok megakentinden verdiği örneklerle incelemektedir.

Kitabın birinci bölümünde (*Şehrin En Kritik Dönemi*), üçüncü dünya kentleşmesinin hızı ve yoğunluğu, gecekondulaşma, hızlı ve aşırı kentleşmenin sonuçları ele alınmıştır. Üçüncü dünya ülkelerinde kentleşme çok daha hızlı yaşanmaktadır. Dünyadaki toplam kentsel nüfus artışının %95'inin bu kentlerde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu kentlerde ekonomik gerileme, işsizlik ve fiyat artışları gibi birçok olumsuz durum dahi kentleşmenin hızını yavaşlatamamıştır. Nüfusu sekiz milyonu geçen megakentler, yirmi milyonu geçen hiperkentler ve nüfus patlamasına maruz kalmış diğer tüm kentler aynı zamanda ördükleri kent ağları ve hiyerarşileri ile kent yoksulluğunu ve kentler arasındaki eşitsizliği derinleştirmektedir. Davis'in burada yaptığı önemli bir tespit, gecekondulaşma bu hızla devam ettiği takdirde geleceğin kentlerinin cam ve çelikten ya da gökyüzüne yükselen ışıklı binalardan değil, saman, tuğla, briket ve hurda tahtalardan inşa edilen binalardan ibaret olacağıdır. Ve bu sürecin başlaması halinde geriye dönülmesi mümkün olmayacaktır.

İkinci bölümde (*Gecekondu Mahallelerinin Yaygınlığı*), gecekondu mahallelerinin özellikleri, gecekonducular içinde kiracılar ve korsan kentleşme ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı'nın Ekim 2003'te yayımladığı The Challenge of Slums Raporu, dünya çapındaki kent yoksulluğu felaketi konusunda yapılmış resmi bir uyarı niteliğindedir. Yeryüzünde 200.000'den fazla gecekondu mahallesi vardır. Bu mahallelerin ortak özellikleri aşırı kalabalık, yüksek suç oranları, kötü veya kaçak inşa edilmiş konutlardan oluşan gayrisihhî mahalleler olmasıdır. Evini kiraya vermek, yoksul kentlilerin gayrimenkullerini paraya çevirmelerinin en temel yoludur. Ancak bu ilişki temelde kendisinden daha yoksul olanlarla yürütülen bir sömürü ilişkisidir. Kiracılar tahliye durumunda tazminat alamaz ya da başka yere nakledilemez ve kendilerini koruyacak bir baskı grubu kuramazlar. Bu durumda gecekondu sakinleri arasında en görünmez ve en güçsüz olanlar, kiracılarıdır.

Bu bölümde ayrıca kent yoksulları için kent merkezinde var olan barınma seçeneklerine de yer verilmiştir. Bu seçenekler, örneğin, birinci dünyanın evsizler başkenti olan Los Angeles'ta sokaktır. Hong Kong'ta bir milyon insanın dörtte biri binaların ortasındaki havalandırma boşluklarına yapılmış doldurmalarda yaşamaktadır. Ayrıca dünyada kaldırım sakini sayısının en fazla olduğu kent, Mumbai'dir. Bu koşullar altında kent yoksulları arasında yaygın olan bir eğilim, kent çeperlerine yerleşmektir. Bu durum gecekondulaşmanın yanı sıra Kolombiyalıların "*urbanizaciones pirates*" dediği korsan kentleşme biçiminde gerçekleşir. Korsan kentleşme aslında gecekonduculuğun özelleştirilmesidir.

Üçüncü bölümde (*Devletin İhaneti*), 1950li yıllara kadar köyden kente göçün denetimli olmasına rağmen daha sonraları göç ile birlikte ortaya çıkan gecekondulaşma ve devletin yoksullara verdiği sözü tutmamasından bahsedilmiştir. 1950li yıllara kadar Britanya, Kuzey Kore, Arnavutluk gibi birçok ülke köyden kente göç üzerinde denetimler uygulamıştır. Ancak köylüler kentte yaşama isteklerinde kararlı olduklarını gösterince ortaya çıkan iç savaşlar ve bunları bastırmak için düzenlenen hareketler, enformel kentleşmenin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların da etkisiyle devletler, konut piyasasında asgari düzeyde rol oynamaya başlamıştır. Devlet, yoksul kentlilere ihanet etmiş ve onlara verdiği sözleri tutmamıştır. Devletin yoksullar için inşa ettiğini ileri sürdüğü konutlar gerçekte iddia edilenin aksine aslen az vergi verip fazla belediye hizmeti almak isteyen seçkinlere yaramıştır.

Dördüncü bölümde (*Kendi İşini Kendi Kendine Görme Yanılsaması*), Dünya Bankası ve konut krizine yönelik yaklaşımı ele alınmıştır. 1970lerden itibaren Dünya Bankası kentlerdeki konut politikası konusunda hâkim rol oynamaya başlamıştır. Bu yıllarda Dünya Bankası başkanı Robert McNamara ile mimar John Turner "yoksulların kendi evini kendisi yapması" fikrini ortaya atmış; ancak bu fikir kısa sürede aslında buna hiç ihtiyacı olmayan orta ve üst

sınıflar tarafından gasp edilmiştir. Bunun bir nedeni de, Dünya Bankası'nın inşaat kredisi vermek için şart koştuğu asgari tasarruf miktarının gecekonduların sakinlerinin sahip olabileceğinden çok daha fazla olmasıdır. Örneğin, Dünya Bankası'nın laboratuvarlarından biri olan Mumbai'de gecekonduların iyileştirilmesi planı için yardım alanların yalnızca %9'u düşük gelir grubuna mensuptur. Sonuç olarak Dünya Bankası üçüncü dünya kentlerindeki konut krizine çözüm olarak piyasa güçlerini görmüş; ancak bu bir çözüm olmaktan çok konut krizini güçlendiren bir etki yaratmıştır.

Beşinci bölümde (*Hausmann Tropik Bölgede*), yerinden edilme sorunu ve güvenlik endişesiyle oluşan küresel bir eğilim olarak dış dünyalar, yani kent çeperlerinde oluşan özel güvenli banliyöler ele alınmıştır. Üçüncü Dünyada her yıl milyonlarca yoksul yaşadıkları yerlerden zorla tahliye edilmektedir. 1950'de Hong Kong'ta 107.000 kişi, 1965-1974 tarihleri arasında Rio de Janeiro'da 139.000 kişi tahliye edilmiştir. Yerinden edilme ve zorla tahliyelerde büyük çaplı uluslararası organizasyonlar da önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin, 2008 Pekin Olimpiyatları sırasında sırf bir stadyumun inşası için 350.000 kişi yerinden edilmiştir. Ayrıca 1988 Seul Olimpiyatları için de 800.000 kişinin tahliye edildiği bilinmektedir. Artık gecekonduların yıkıp buralarda yaşayanları kent dışına sürmek, kenti güzelleştirme çabaları ile meşrulaştırılmaktadır. Başka bir meşrulaştırma aracı da, gecekonduların kriminalleştirilmesidir. 1970lerden bu yana gecekonduların temizlenmesi, suçla mücadelenin bir aracı olarak gerekçelendirilmektedir. Bu gerekçe aynı zamanda kent çeperlerinde güvenli ve korunaklı "dış dünyalar"ın yaratılmasını sağlamıştır. Bunlar taklit Güney California'lardır ve Jeremy Seabrook'un da söylediği gibi buralarda yaşayanlar "bu yaldızlı mahpuslukta kendi ülkelerinin yurttaşları olmaktan çıkarlar". Buna karşılık kent yoksulları ise gecekonduların ekolojisine saplanıp kalmıştır.

Altıncı bölümde (*Gecekonduların Ekolojisi*), gecekonduların yaşama ortamı ve şartları ele alınmıştır. Bu bölümde gecekonduların fiziksel güvenlik ve sağlık gibi unsurların yokluğu, kötü jeoloji, doğal ya da doğal olmayan afetler düşünülmeden risk altındaki alanlara inşa edilen evler, kendiliğinden veya kundakçılık ile çıkarılan yangınlar (yani "tutuşmaya hazır yoksulluk") gibi konulara yer verilmiştir. Kısacası enformel kentleşme doğal riskleri kat be kat arttırmaktadır. Doğal afetler kadar üçüncü dünya kentlerindeki trafik de tam bir kamu sağlığı felaketi haline gelmekte, her yıl 1 milyondan fazla insanın ölmesine sebep olmaktadır. Ayrıca bu kentlerde çevre sağlığı sistemli bir şekilde yok sayılmakta, çevre rezervlerine tecavüz edilmekte ve yeşil alanlar kentsel yayılma nedeniyle yok olmaktadır. Mumbai'de gecekonduların sakinleri Sanjay Gandhi Milli Parkı'nın içlerine doğru o kadar ilerlemişlerdir ki, ara sıra içlerinden bazıları leoparların saldırısına uğrayıp ölüyor.

Kanalizasyon ve sıhhi tesisatın yokluğunun yanı sıra paralı tuvalet masrafını da karşılayamadıkları için yoksullar açık araziye tuvaletlerini yapmayı tercih ederler; bu durum özellikle kadınlar için oldukça zor ve aşağılayıcı bir durumdur. Örneğin, Bangalore'un gecekondu mahallelerinde kadınlar açık araziye gitmek zorunda kalmamak için gündüzleri bir şey yemediklerini söylemektedir. Kısacası, sağlık konusunda gecekondu sakinleri hastalık açısından “iki kat yük” altındadırlar. Bu yüke ve kötü yaşam koşullarına rağmen yoksulların başka bir seçeneği yoktur.

Yedinci bölümde (*Yapısal Uyum Programları: Üçüncü Dünyanın Posasını Çıkarmak*), IMF'nin borç verdiği ülkelere dayattığı zorunlu Yapısal Uyum Programları ile birlikte kentlerde yoksulluk ve eşitsizliğin artmasından bahsedilmiştir. Bu programlar kentsel yoksulluğu ve eşitsizliği derinleştirmiş; Afrika'da insanlar “üşüttüm” der gibi “krizdeyim” demeyi öğrenmiştir. Erkeklerin çalıştığı formal sektör işleri ve iş bulma imkânları yok olduğu için bu yükü sırtlanmak zorunda kalanlar kadınlar olmuştur. Kadınlar parça başı işçiliği, işportacılık, temizlikçilik, bulaşıkçılık, bebek bakıcılığı ve fahişelik gibi yeni geçim imkânları yaratmaya zorlanmıştır. Bu programlara karşılık 1976-1992 yılları arasında 146 IMF İsyanı meydana gelmiştir. 1990lı yıllara geldiğinde ekonomik göstergeler görünüşte iyi bir izlenim yaratsa da gerçekte mevcut eşitsizlikler derinleşmiş; Rusya, Arnavutluk ve Bulgaristan gibi birçok Doğu Avrupa ülkesinde yaşayanlar, daha önce örneği görülmemiş bir biçimde aniden dilenci konumuna düşmüştür.

Sekizinci bölümde (*İhtiyaç Fazlası İnsanlık mı?*), kentlerdeki kayıt dışı ekonomi ve sonuçları ele alınmıştır. Challenge of Slums Raporu'nda kentlerin büyüme ve refahın odağı olmak yerine ihtiyaç fazlası nüfusun atıldığı birer çöp alanı haline geldiği belirtilmektedir. Bunun bir nedeni, 1980den itibaren kayıt dışı ekonominin şiddetli bir biçimde büyümesidir. Artık üçüncü dünya kentlerinde yaşayanlar için kayıt dışı yollardan hayatta kalmak, temel bir geçim tarzı haline gelmiştir. Kayıt dışılığın önemli sonuçları; kadınların suiistimale uğrama ihtimalinin artması, sosyal sermaye ve geleneksel dayanışma örüntülerinin zayıflaması ve çocuk emeğinin kullanılmasını olağanlaştırmasıdır. Kayıt dışı ekonominin en iğrenç yanı, çocuk fahişeliği kadar insan organlarına olan talebin artmasıdır. Kinşasa'da bu durum, halkın kendi yoksulluklarının sebebi olarak kendi çocuklarını suçlamalarına ve çocukların “cadı” ilan edilerek öldürülmesine kadar varmıştır. Çocukların çoğu ya aileleri tarafından evden kovularak sokaklara düşmekte ya da öldürülmektedir.

“Vietnam Sokağı'nın Aşağısı” başlığını taşıyan sonsöz bölümünde, savaş planlayıcıları için gecekondu mahallelerinin iyi bir laboratuvar olmasından bahsedilmektedir. Troy Thomas'ın da yazdığı gibi, gelişmekte olan ülkelerde hızlı kentleşme giderek plansızlaştığı için bir savaş alanı yaratılmasına yardımcı olmaktadır. Bu durumda Pentagon için gecekondu mahalleleri yirmi birinci

yüzyılın en büyük savaş alanları olarak görülür ve gecekondulular bu saldırılara intihar bombacıları ile karşılık verirler. Mike Davis'e göre işte gerçek "medeniyetler çatışması" budur.

Analizi Yapılan Kitabın Katkıları

Gecekondu Gezegeni, kapsamlı bir literatür taramasına ve bu taramadan elde edilen ampirik verilere dayanmakta; 3. Dünya kentleşmesinin ve bu kentlerdeki gecekondu mahallelerinin geçmişi ve bugünü analiz etmektedir. Mike Davis, kentsel yoksulların karşı karşıya oldukları sorunları dünyanın çeşitli megakentlerinden verdiği istatistikî veriler ve örneklerle betimlemektedir. Verdiği bilgiler ve örneklerle üçüncü dünya kentlerinde yaşayan yoksulların yaşam ortamları ve koşullarını okuyucunun zihninde oldukça başarılı bir şekilde canlandırabilmektedir.

Davis bu kitapta üçüncü dünya ülkelerinde kentleşmenin çok daha hızlı olduğunu ve aşırı nüfus artışına maruz kalan kentlerin ördükleri kent hiyerarşileri ile kent yoksulluğunun en büyük ayak izini oluşturduklarını söylemektedir. Ayrıca kent yoksullarının en sık karşılaştığı yerinden edilme ve zorla tahliye sorunlarına eğilmekte, devletin yoksullar için inşa ettiğini ileri sürdüğü konutların gerçekte orta ve üst sınıfların işine yaradığını ortaya koymaktadır. IMF ve Dünya Bankası'nın gecekondulaşmayı engellemeye yönelik getirdiği sözde çözümlerin bu sorunu çözmekten çok uzak olduğu gerçeğini farklı ülkelerden verdiği örneklerle gözler önüne sermektedir. Üçüncü dünya kentlerinde yaşayanlar için kayıt dışı yollardan hayatta kalmanın artık olağanlaştığını ve kentsel yoksulluktan en çok kadınların ve çocukların etkilendiğini anlatmaktadır. Kent yoksullarının gecekondu ekolojisine sapanıp kalmasına karşın kentin varsıl kesimlerinin kendi güvenli banliyölerinde kendi içlerine kapalı bir yaşam sürdürdüklerini anlatmaktadır.

Bunların yanı sıra Davis yaptığı kapsamlı araştırmalara ve verilere dayanarak kitapta önemli tespitlerde bulunmaktadır. Örneğin, Davis'e göre gecekondulaşma bu hızla devam ederse söylenenin aksine geleceğin kentleri cam ve çelikten değil, briket ve hurdalardan oluşan binalardan ibaret olacaktır. Ayrıca Pentagon için gecekondu mahalleleri 21. yüzyılın en büyük savaş alanları olarak görülmektedir; doğal ve doğal olmayan afetlerde en fazla gecekondu mahallelerine sürgün edilmiş yoksullar zarar görmektedir.

Sonuç olarak kitap, küresel bir sorun olan kentsel yoksulluk ve gecekondulaşma sorunlarını karşılaştırmalı olarak incelemesi, ampirik verilere dayanması ve Davis'in önemli tespitleri ile birlikte kentin ekonomi-politiğini anlamak isteyen kent ve çevre bilimciler için önemli bir kaynaktır. Kentsel yoksulluk ve gecekondulaşma gibi konulara yönelik çalışmalar yürüten kent sosyologları için de bolca referans bulunabilecek kapsamlı bir kılavuz niteliğindedir.